

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07MAYIS 2017

CİLT 2

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-08-3 (2.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

BÜYÜK GÜNAH SAHİBİNİN TEKFİR EDİLMESİ SORUNU İLE İLGİLİ İMAM MÂTURÎDÎ'NİN ELEŞTİRİLERİ

Criticism of İmâm Mâturîdî about the Problem of Takfeer of Big Sinners

Metin AVCI¹

Özet

İmam Mâturîdî; İslam kelamının usulünü belirleyen, sonra Hanefî geleneğine bağlı kalarak yayan ve kendi adına izafeten ortaya çıkan Mâturîdîlik mezhebinin kurucusudur. Biz bu tebliğimizde; onun Büyük Günah Sahibini tekfir edenlere yönelttiği eleştirileri ele alacağız. İslam tarihinde, kendi siyasi düşüncelerini desteklemek maksadıyla büyük günah sahibini ilk tekfir eden fırka Hariciler olmuştur. Sıffin Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bu fırka, güzide sahabeler başta olmak üzere bu savaşa katılan herkesi kâfir sayarak, İslam dünyasında anarşi ve terör tohumlarını atan ilk zümre olmuştur. Büyük günah konusunda Hariciler'den biraz daha yumuşak davranan Mu'tezile ise; büyük günah işleyen imandan çıktığını fakat küfre düşmediğini ileri sürmüştür. Tekfir politikası, sonuçları itibariyle İslam toplumunun altına konulan bir dinamit vazifesi görmüştür. İmam Mâturîdî, Hariciler ve Mu'tezileyi mürtekib-i kebire görüşlerinden dolayı ağır şekilde tenkit ederken; Allah'a ve peygambere iman eden kimsenin, işlediği küçük ve büyük günahların sahibine zarar vermeyeceğini söyleyen Mürcie fırkasına ise paralel görüşler ileri sürmüştür. Ona göre büyük günah işleyen kimseyi kâfir ve müşrik statüsüne koymaktan alıkoyan hususlar vardır. Nitekim ayetler ayan beyan bu hususları teyit ederken, tekfir sahibi Hariciler ve fasık vasıflarını ortaya atan Mu'tezile bu vasıfların kendilerine nispet edilmesine daha layıktır. Çünkü onlar Allah'ın rahmetinden ümit kesen ve Allahın hikmet dairesi içinde af edici olduğuna dair bir kayıt bulamayan kimselerdir. Onlar günah işleyen mü'minlere nispet edilecek vasıflar konusunda hikmete ters düşen bir sonuca müncer olmuş, yaratılıştan halife tayin edilen insanoğlunun Allah tarafından akıllara telkin edilen "İslam'ın üstünlüğünü takdir etme" düşüncesini yıkmışlardır. İmam Mâturîdî, Allah ile kul arasında cereyan eden, riskli olduğu kadar önemli olan bu güncel konuda, tayin edici unsurun kişinin kastı ve kendini tanımlaması ile Allah'ın belirleme ve kabulü olduğu hususunu en çarpıcı şekilde ortaya koymuştur. O meseleyi ele alırken; teolojik gerçeklerin yanında, sosyal gerçekleri de dikkate almıştır. Onun bu yaklaşımı; bütün Müslümanlar açısından, sadece insan oldukları için bile mükerrem birer varlık olduklarını hissettirecek bir anlama sahiptir. O, mü'minlerin beşer olmaktan dolayı işledikleri günahların ilahi rahmetten kopmak anlamına gelmediğini, peygamberlerin bile ismet sıfatına haiz olmakla birlikte, küçük hatalarının olabileceğini, günahsız ve hatasız tek insanın Hz. Muhammed olduğunu, mü'minin günah ve hatası ne olursa olsun, her şeyin ğafur ve rahim olan Allah Teâlâ'ya râci olduğunu vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, kelam, büyük günah, tekfir, Hariciler, Mu'tezile, Mürcie.

Abstract

İmam Mâturîdî was one of the founder of Islamic theology (Kelam), follower and transmitter of Hanafism tradition and the founder of the Maturidite school of sect. In this paper, his critiques for who takfeer of the big sinner will be discussed. In the history of Islam, Kharijites has been first takfeer sect of the big sinner in order to support their own political thoughts. This sect was emerged after the Sıffin War. It has been the first group to cast the

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

seeds of anarchy and terror in the Islamic world, counting all the unbelievers who participated in this war, especially for the distinguished companions. Mu'tezile, who acts a little more softly than the Kharijites on the great sin. He argued that those who committed big sins lose from faith, but did not fall into disbelief. In consequence of The takfeer policy, It was seen as a dynamite put under the Islamic society. Kharijites and Mu'tezile were criticized strongly by İmam Mâturîdî because of decision about mürtekib-i kebire. He also argued parallel views that of the Mürcie sect who says that who believes in Allah and the prophet will not be harmed from the small and big sins he has committed. According to İmam Mâturîdî, there are several aspects that keep the big sinner from putting him in the status of unbeliever and heretic. Indeed, while Quran verses confirm these aspects, Kharijites and Mu'tezile, who suggested that Fasik (uninhibited) properties are deserved more to be attributed. Because they are those who have been disappointed in the mercy of Allah, and who have not found a record about Allah' forgiveness in wisdom. They came to an end because of contradicting wisdom about the qualities to be respected by the sinful believers and they devastated the idea of 'appreciating the supremacy of Islam' and people who regarded as a khalifah to Allah. İmam Mâturîdî revealed the most striking aspect of this current issue, which is as important as it is risky, the determinative element of the person between Allah and servant is his intention and personal identity with acceptance and identification of Allah. While discussing these issues, he considered social facts with theological facts. His approach has meaning to make Muslims feel that they are valuable just because they are human beings. He does not mean that the sins that the believers have committed because of being a human break away from divine mercy. He emphasized that even the prophets have the title of Ismet, they have minor mistakes, the sinless and error-free only person is Hz. Muhammad. Whatever the sins and faults of mu'min, it is stressed that all things are depended on Almighty Allah who is ğafur and merciful.

Key Words: Mâturîdî, Islamic theology, Big Sinner, Takfeer, Kharijites, Mu'tezile, Mürcie.

Giriş

Kebîre (çoğulu kebâir); büyük günah anlamına gelirken, mürtekib-i kebîre ise; büyük günah işleyen kişi² anlamına gelmektedir.

1. Büyük Günah Probleminin Ortaya Çıkışı ve Etkisi

Büyük günah problemi, İslam tarihinde ilk itikadî görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasında gündemi belirleyen ve hararetli tartışmalara sebep olan, hatta akaide dair ilk ihtilaf konularından birisi olma özelliğine sahiptir. O kadar ki; Hz. Osman döneminde, onun yaptıklarına karşı çıkanlardan, onu kâfirlikle itham edenler olmuştur.³ Öldürme fetvasına kadar varan İslam toplumundaki bu fitne hadisesi⁴ hızla ilerlemiş ve çok kısa bir zamanda Müslümanlar arasında var olan birlik ve beraberliği, sükûn ve huzuru tehlikeye düşürmüştür. Nitekim çok zaman geçmeden İslam toplumu ikiye ayrılmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile birlikte, bu ihtilaflar onulmaz bir hale gelmiş, her ikisi de müslüman olan taraflar silaha sarılarak savaş alanlarına dökülmüş, 36/656 yılında Cemel Vak'ası,⁵ 37/657 yılında da Siffin savaşı⁶ meydana gelmiştir. Müslümanlar arasında ortaya çıkan bu iç savaşlarda, aralarında mümtaz sahabelerin de bulunduğu çok sayıda insan öldürülmüştür. Özellikle halife Osman'ın

² Bebek, Adil, "Kebîre", *DİA*, XXV, 163-164.

³ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yayınları, Ankara 2016, 191. Krş., Akbulut; Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, Birleşik Yayıncılık, 1992.

⁴ Fitne hadisesi ve sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz., Seyf b. Ömer (200/815), *el-Fitnetü ve Vak'atü'l-Cemel*, tas. Armuşî, Ahmed Ratib, Darun-Nefais, Beyrut 1986; Fığlalı, Ethem Ruhi, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, 33 vd.; Hizmetli, Sabri, "Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", *AÜİFD*, Ankara 1985, XXVII, 150 vd.

⁵ Geniş bilgi için bkz., Fığlalı, Ethem Ruhi, "Cemel Vak'ası", *DİA*, VII, 320-321.

⁶ Bkz. Minkârî, Nasır ibn Müzâhim (212/827), *Vak'atü Siffin*, tah./şerh: Harun, Abdüsselam, Kahire 1382/1962; Yiğit, İsmail & Üzüm, İlyas, "Siffin Savaşı", *DİA*, XXXVII, 107-109.

öldürülmesini takip eden bu Cemel ve Siffin savaşlarından sonra, Haricilerin Osman'ı ve Ali'yi, hakemleri, Muaviye'yi ve taraftarlarını tekfir etmeleriyle, zâlim imama karşı ayaklanmayı vacip görmeleri⁷ neticesinde büyük günah problemi tartışılmaya başlanmıştır. Ne yazık ki, Hz. Ömer'in ölümünden sonra teşkil eden şûrada Ali ile Osman'ın karşı karşıya kalmaları, tarihi kabilecilik çekişmesinin bazı çevrelerce tekrar su yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.⁸

İslam tarihinin en acı ve en travmatik olayları sayılan bu ilk dönem olayları, cevaplanmayı gerektiren bazı soru ve sorunları da gündeme getirmiştir. Zira ortada, büyük günahlar arasında sayılan bir "katl/öldürme" fiili vardı ve ölenler de öldürülenler de İslâm toplumunun mensubuydular. Hatta olayların, özellikle de Cemel Vak'ası olarak hafızalara kazınılan savaşın bir tarafında, Allah resulünün zevcesi olan müksirûndan⁹ Hz. Aişe, beraberinde Hz. Ömer'in tayin ettiği hilafet şurâsında bulunup Ali'den yana oy kullanan Talha ve Zübeyr,¹⁰ diğer tarafta ise meşru Halife Hz. Ali vardı. Ve bu savaşta iki büyük sahabe Zübeyr ve Talha ölenlerden sadece ikisiydi. Hemen peşinden cereyan eden Siffin savaşına ise, her hilenin meşru olduğu anlayışı ile hareket eden ve buna Kur'an-ı Kerim'i bile alet etmekten çekinmeyen Muaviye'nin uygulamaları damga vurmuştur. O büyük Şam Mushaf'ını beş mızrağın ucuna bağlatarak beş kişiye taşıtmış¹¹ ve savaşı kazanmak üzere olan Hz. Ali ordusunu oyununa alet etmiştir. Takip eden Hakem Olayı¹² ve doğurduğu sonuçlar ise, fitnenin ulaştığı ciddi boyutun bir başka göstergesi olmuştur. Hz. Osman'ın kanını talep ederek harekete geçen Muaviye'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte fiilen başlayan Emevîler dönemi (41/661-132/750), yaklaşık doksan yıl sürmüş, İslam'ın yayılmasına olduğu kadar, minberlerden Hz. Ali'ye sövülmesi, İslam'a sonradan giren mevaliden cizye alınması gibi son derece düşündürücü olaylara da sahne olmuştur.¹³ Hilafeti ele geçiriş şekli göz ardı edilerek, daha sağlığında iken kendisi için bey'at aldığı oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi, Muaviye'nin en fazla tenkide uğrayan yönü olmuştur. Nitekim Yezid dönemi, Kerbelâ¹⁴ gibi bütün müslümanları üzen ve sancısı bugün bile hissedilen bir hadiseyle başlamıştır.¹⁵ Bu durumda bazı soruların akla gelmesi ve tartışılması kaçınılmaz olmuştur. Bu hadiselerde her iki tarafında haklı olması mümkün müydü? Ehl-i Sünnetin büyük İmamı Ebu Hanife, Basra kadısı Osman el-Betti'ye yazdığı risâlede, konuyu şu şekilde ele alıyor ve büyük günah sahibinin tekfir edilmesine tepki koyan Mürcie'nin yanında yer aldığı için, kendisini Mürcii olmakla suçlayanlara şu soruları soruyordu: "Hz. Peygamberin ashâbı birbiriyle savaştı. Karşılıklı savaşan bu iki grubun (bu yaptıklarından dolayı) her ikisi de hidayet üzere olmamışlardır. el-Bâğîye (sapkın ve müteceviz zümre) ismi sana göre nedir? Allah'a yemin olsun ki, kible ehlinin günahları arasında adam öldürmekten, hele hele Allah resulünün ashâbının kanını akıtmaktan daha büyük bir günah bilmiyorum. (Birbiriyle savaşan

⁷ Ebû'l-Hasen el-Eş'arî (324/935), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfü'l-Musallin*, çev. Dalkılıç, Mehmet & Aydın, Ömer "İlk Dönem İslam Mezhepleri", Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005, 30-32; el-Bağdâdî, Abdülkâhir (429/1037), *el-Fark Beyne'l-Fırak*, çev. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Mezhepler Arasındaki Farklar", Ankara 2005, 54.

⁸ Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2016, 36.

⁹ Müksirûn; çok hadis rivayet eden yedi sahâbi hakkında kullanılan bir terimdir. Hz. Aişe rivayet ettiği yaklaşık 2500 civarında hadis ile, müksirûn arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ağırman, Cemal, "Müksirûn", *DİA*, XXXI, 534.

¹⁰ Akbulut, a.g.e., 87-188.

¹¹ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008, 101. Ayrıca Hariciler hakkında geniş bilgi için bkz., Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hâriciler", *DİA*, XVI, 169-175; Yıldız, Harun, *Kendi Kaynakları Işığında Hâriciliğin Doğuşu ve Gelişimi*, Araştırma Yayınları, Ankara 2010.

¹² Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, 122-126; Akbulut, a.g.e., 199-203.

¹³ Onat, a.g.e., 15.

¹⁴ Aycan, İrfan, "Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41/132-661/750)", *AÜİFD*, Ankara 1999, XXXIX, 157-160; Onat, Hasan, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik Orta Doğu*, II, 1-9, 2007; Kutlu, Sönmez, "Kerbela Vakasına Yaklaşımında Yöntem Sorunu", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, I, 427-450.

¹⁵ Onat, a.g.e., 16.

müslüman) bu iki grubun adı sana göre nedir? Her ikisi de aynı anda hidayet üzere değildir. Eğer her ikisinin de isabetli olduğunu sanıyorsan bid'at işlemiş olursun. Eğer her ikisinin de dalalette olduğunu sanıyorsan yine bid'at işlemiş olursun. Yok, eğer ikisinden birisi hidayet üzeredir dersen, diğèrinin durumu nedir? Ama eğer Allah bilir dersen, isabet etmiş olursun. Sana bu yazdığımı anlamaya çalış.”¹⁶ Ebu Hanife'nin bu anlayışının İmam Mâturîdî tarafından da savunulduğunu görüyoruz. Öyleyse mürtekib-i kebîrenin iman açısından durumu neydi? Bu kişi mü'min miydi; değil miydi? Bu kimsenin dini statüsü ve ahirete yönelik hükmü neydi? Evet, bu çözülmesi ve cevabı bulunması gereken bir akaid problemiydi. Bu problemin daha geniş bir platformda ele alınması ise, öncelikle şu sorunun cevaplanmasını da gerektiriyordu: Amel, imandan bir cüz müydü? İman neydi ve amel ile arasında ne gibi bir münasebet vardı? Böyle bir ortamda, bu ve benzeri sorulara cevap ileri sürenler veya verilen cevaplara karşı itirazî görüşlerini sunanlar, görüşlerini ayet ve hadislerle temellendirmeye çalışarak, İslam Mezhepleri içerisindeki yerini almış oluyordu. Tekfir denilince hemen akla gelen Hariciler, küçük/büyük günah işleyen kimseyi kâfir ilan ederken,¹⁷ Mu'tezile, mürtekib-i kebîrenin imandan çıktığını, fakat küfre girmediğini, tövbe etmeden öldüğü takdirde ebedi olarak cehennemde kalacağını¹⁸ söylüyordu. Mürcie ise; Haricilere tepki olarak ortaya çıkıyor ve küfür halinde sevabın bir faydası olmadığı gibi, imanın mevcudiyeti halinde de işlenen günahın zararı dokunmaz diyordu.¹⁹ Ehl-i Sünnetin iki büyük imamı Ebu Hanife ve İmam Mâturîdî'ye göre ise; “şirk hariç büyük günah işleyen kimse, ne kâfir ne de münafık olur, böylesi imandan çıkmaz, cehennemde de ebedi kalmaz,²⁰ ancak küçük günah işleyen kimsenin de azap görmesinden korkulur” görüşü ileri sürülmüştü.²¹

İmam Mâturîdî, mürtekib-i kebîre'nin isimlendirilmesi ile ilgili olarak, âlimlerin düşüncelerini kısaca şu şekilde zikrediyordu: Büyük günah işleyen bir mü'mini bazıları kâfir, bazıları müşrik, bazıları ne mü'min ne kâfir, bazıları ise münafık kabul etmiştir. Bir kısım âlimler ise, onun mü'min vasfını koruduğunu benimsemekle beraber, işlediği günah sebebiyle âsi ve fâsik konumunda olduğunu söylemiştir. Fakat fîsk ve fücür ile nitelendirilecek günahlar hariç kendisine fîsk ve fücür vasfını nispet etmemişlerdir.²² Zaten büyük günah işleyen kimsenin nihâi kaderi hakkında ortaya atılan bu görüşler ve kanaatler, ilk dönemdeki İslami fırkaların iman görüşlerinin ve tariflerinin de bir sonucudur. Zira imanın tarifinin belirlenmesinde ve bu tarife göre büyük günah sahibi hakkında verilecek hükmün ortaya konulmasında belirleyici unsur, iman-amel ilişkisi olmuştur. Nitekim ameli imanın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul eden Hariciler, büyük günah işleyen kimseyi tekfir etmiş, kâfir ve müşrik olarak vasıflandırmıştır. Bu fırkanın Ezârîka kolu ise, işlenen günahın büyüklüğüne veya küçüklüğüne bakmadan, günah işleyen herkesi tekfir etmiştir. Ayrıca ümmetten kim kendilerine muhalefet ederse müşrik olduğunu söylemiştir.²³ İslam toplumunda tekfir nazariyesiyle kan akmasına sebep olan Haricilerin günümüze ulaşan tek kolu, Abdullah b. İbâd tarafından kurulan İbâdiye'dir. Haliç ülkelerinden Umman sultanlığı ve Zengibar'da resmî mezheb durumundadır. Kendi görüşlerinden olmayanlar kâfirdir. Büyük günah

¹⁶ Ebû Hanîfe (150/767), *Risâle ilâ Osman el-Bettî*, 82. (Mustafa Öz, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009 içerisinde.)

¹⁷ Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed (333/944), *Te'vilât'ül-Kur'ân*, haz. Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınları, I-XVII+Fihrist, 2005-2011 İstanbul, V, 284; XV, 325.

¹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 414; V, 352; VI, 214-215; XIV, 350; XVII, 95; Bebek, Adil, “Kebîre”, *DİA*, XXV, 164.

¹⁹ Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekir (580/1184), *el-Bidâyetü fi Usulî'd-din*, thk. Topaloğlu, Bekir, DİB Yayınları, 7.Baskı, Ankara 2000, 80. Ayrıca Mürcie'nin görüşünün İmam Mâturîdî tarafından da savunulduğunu görüyoruz. Geniş bilgi için bkz., Mâturîdî, *Te'vilât*, XVII, 298-299.

²⁰ Ebu Hanife, *Kitâbü'l-Fıkh'l-ekber*, 74; Mâturîdî, *Te'vilât*, V, 500; VIII, 36; XIV, 68.

²¹ Ebu Hanife, *Kitâbü'l-Âlim ve'l-Müteallim*, 23; Mâturîdî, *Te'vilât*, V, 283.

²² Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Topaloğlu, Bekir & Aruçi, Muhammed, TDV Yayınları, Ankara 1426/2005, 527.

²³ el-Bağdadî, *a.g.e.*, 60, 66.

isleyenler mü'min değildir. Müşriklerin çocuklarının akıbetini yalnız Allah bilir. İntikam amacıyla işkence caizdir. Hafsiyye, Harisiyye ve Beyhesiyye adlarıyla anılan üç kolu vardır.²⁴

Büyük günah probleminin, Hakem olayından sonra, Hariciler tarafından ortaya atıldığı da rivayet edilmektedir. Daha önce Hz. Ali'nin taraftarı olan Hariciler, "tahkim" sonrası, ondan ayrılmışlardır. Çünkü onlara göre, tahkimi kabul eden her iki taraf da büyük günaha iştirak ederek küfre düşmüşlerdir.²⁵ Osman, Ali ve zalim hâkimlerden uzak kalmak ve onlardan teberri etmek düşüncesi Haricileri o kadar şaşırtmıştır ki, akıllarını bile bozmuştur.²⁶ İslam Mezhepler tarihinde, Haricilerin tekfir nazariyesine fırka bazında ilk tepki, irca fikrini ortaya atan Mürcie'den gelmiştir. Mürcie'nin büyük günah işleyen kimse ile ilgili hükmü kıyamet gününe erteleme, bu kimselerin cennetlik veya cehennemlik olduklarına dair fikir beyan edilmemesi ve Allah dilerse büyük günah işleyenleri cezalandırır dilerse affeder²⁷ görüşlerinin; Vâsıl b. Ata²⁸ tarafından, el-Menzile beyne'l-Menzileteyn²⁹ fikri ortaya atılincaya kadar, ümmetin yaygın görüşü olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

2. Büyük Günah Probleminin Mahiyeti ve İmam Mâturîdî'nin Görüşlerinin Temeli

Büyük günah probleminin mahiyeti hususunda, mürtekib-i kebîrenin bu dünyada ne şekilde isimlendirileceği (Esmâ) ve âhirette hakkında verilecek kararın ne olacağı (Ahkâm) olmak üzere, konunun iki boyutu karşımıza çıkmaktadır. Esmâ'dan kastedilen mana; büyük günah işleyen kimsenin hem imandan, hem de İslam'dan çıkıp çıkmadığı, yani mü'min, münafık, fâsık, kâfir ya da fâsık mü'min inanç kategorilerinden hangisine gireceğidir. Ahkâm'dan kastedilen mana ise; o kimsenin âhiretteki durumunun ne olacağı, yani cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduğudur. Bu tartışmalarda; Hariciler, Hadis taraftarları ve Mu'tezile taraf olurken, onların görüşlerini reddederek kendilerine özgü ve pratik açıdan orijinal görüşlerini ortaya koyan Mürcie ise; karşı taraf olarak ortaya çıkmıştır. Tartışmalar, Mürcie'nin karşısında merkezde Hariciler, onların yanında duran Hadis taraftarları ve Mu'tezile arasında devam etmiş, büyük günah işleyen bu dünyada nasıl isimlendirileceği ve âhirete yönelik hükmünün nasıl olacağı şeklinde gelişim göstermiştir.³¹

İmam Mâturîdî, özgün düşünce yöntemiyle, özellikle Hadis taraftarlarının haksız saldırılarına maruz kalmak pahasına, insanın maslahatını merkeze alarak, insan lehine yaklaşım sergilemiştir. Onun büyük günah probleminin çözümünde, insan merkezli yaklaşımı dikkat çekmektedir. O, insanın bir birey olarak fikirlerinde ve tercihlerinde özgür olduğuna işaret eden ayetleri gündemine almıştır. İnsanın mükerrer bir varlık oluşuna vurgu yapmış,

²⁴ Fığlalı, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, 53.

²⁵ Ebu Zehra, Muhammed (1974), *İslam'da Siyasi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi*, çev. Fığlalı, Ethem Ruhi & Eskicioğlu, Osman, İstanbul 1970, 141.

²⁶ Ebu Zehra, Muhammed (1974), *Ebu Hanife*, çev. Keskiöğlü, Osman, DİB Yayınları, Ankara 2005, 146.

²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, X, 237.

²⁸ Kufe'de doğan Ebu Hanife ile aynı senede 80/699'de Medine'de doğmuş, 131/748 yılında Basra'da vefat etmiştir. Vâsıl b. Atâ, Mutezile mezhebinin içinde zuhur eden "Vâsiliyye" adlı ilk fırkanın kurucusu ve lideri sayılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Durmuş, İsmail, "Vâsıl b. Atâ", *DİA*, XLII, 539-541.

²⁹ "İki konum (mekân, derece) arasında üçüncü bir konum" anlamına gelen, el-menzile beyne'l-menzileteyn tabiri, Mu'tezile anlayışında imanla küfür arasında yer alan fisk konumunu ifade eder. Mu'tezile'ye göre; büyük günah işleyen kişi, imandan çıkmakla birlikte inanç esaslarını inkâr etmediğinden dolayı küfre girmeyip, fisk statüsünde bulunur. Bu kişi, işlediği büyük günahattan tövbe etmeden öldüğü takdirde, küfür konumuna geçipebediyen cehennemde kalır. Mu'tezile kelâmcılarının bu görüşü, mürtekib-i kebîreyi kâfir sayan Hâriciler'le, onu mü'min kabul eden Mürcie arasında farklı bir anlayışı temsil eder. İmam Mâturîdî'ye göre ise; iman ve küfür arasında üçüncü bir sınıf yoktur. Geniş Bilgi için bkz. Mâturîdî, *Te'vilât*, XV/188; Çelebi, İlyas, "Menzile beyne'l-menzileteyn", *DİA*, XXIX, 162.

³⁰ Şehristânî, Muhammed (543/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Öz, Mustafa, edt. Dalkılıç, Mehmet, "Milel ve Nihal", Litera Yayınları, İstanbul 2008, 59-60; Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV Yayınları, Ankara 2002, 104.

³¹ Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitâbiyât Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002, 141-142; Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, 104-105.

onu sosyal ilişkileri içinde bağlı bir birey olarak ele almış, onun bir melek olmadığı, dolayısıyla beşer olma yönünden hata yapabilir bir fitrat sahibi oluşuna atıfta bulunmuştur. Bu özellikleri, insana verdiği değerın ortaya konulması açısından son derece önemli olup, insana mahlûkatın en şerefli olma yolunda hüviyetini teslim etmesi açısından takdire şayandır. O bir taraftan Hariciler ve Bâtıniler gibi bağınaz hüküm ve te'vil sahibi zararlı İslam akımları karşısında İslam'ın müdafaası anlamında bir kale vazifesi görürken, bir taraftan da Hadis taraftarları ve Mu'tezile ile olan fikri münakaşalarını devam ettirmiştir.

İmam Mâtürîdî'nin eserlerinde, büyük günah problemiyle ilgili sarıh bilgiler bulunmaktadır. O konuyu Kitâbü't-Tevhîd'de; "Mes'eletün fî mahallî'z-zünûbi ve tesmiyeti mugterrin fihâ"³² şeklinde müstakil bir başlık altında, genel bütünlüğü içerisinde ele alırken, Kitâbü't-Te'vilât'ta ise, konu ile ilgili ayetler bağlamında yorumlamıştır. Bu iki eserindeki görüşleri uyum içerisinde olup, özellikle Mu'tezile ve Hariciler başta olmak üzere, mezheplerin konuya ilişkin görüşlerini, nakli ve akli istidlallerle çürüterek, Ebu Hanife'nin temel görüşleri ekseninde, kendi görüşlerini temellendirmeye çalışmıştır. Ebu Hanife'nin insan merkezli din telakkisi, İmam Mâtürîdî'de de kendisini fazlasıyla hissettirmektedir. İmam Mâtürîdî'nin benimsediği yaklaşımın özgünlüğü, Ebu Hanife'nin görüşlerini açıklayarak sistemli bir hale getirmesinde yatmaktadır. Nitekim bu özgünlüğe dayanan Hanefi-Mâtürîdî ekolü; Mu'tezile, Hariciler, Kerrâmiye gibi diğer temayüllerin yok olması ve uzaklaştırılmasından dolayı, Horasan'da rahat bir yayılma olanağı bulmuş, özellikle Sâmanîlerin desteği ile yaygın hale gelmiştir. Selçukluların kabul etmesiyle ise, Hanefi-Mâtürîdî ekolü, İran'ın merkezi ve doğu bölgelerine ulaşmış ve Horasan'ın dışına taşınmıştır. Osmanlı devletinin aracılığıyla ise, bu ekol İslam ülkelerinin batı bölgelerine yayılma imkânı bulmuştur. Bunda İmam Mâtürîdî'nin izlediği metod önemli rol oynamıştır. O, büyük günah problemini ele alırken; teolojik gerçeklerin yanında, sosyal gerçekleri de dikkate almıştır. Bu yaklaşımı; İslam toplumuna yeni giren Müslümanlar için dışlayıcı olmak yerine, kucaklayıcı bir şemsiye vazifesi yapmıştır. Onun diğer fırkalara yönelttiği eleştiriler ve insan merkezli nazariyeleri; özellikle mevali için, adeta kriz çözümü niteliğinde olmuş, günümüz Müslümanları açısından da, sadece insan oldukları için bile, mükerrem birer varlık olduklarını hissettirecek bir anlama sahiptir. Mü'minlerin beşer olmaktan dolayı işledikleri günahların, ilahi rahmetten kopmak anlamına gelmediğini, peygamberlerin bile ismet sıfatına haiz olmakla birlikte, küçük hatalarının olabileceğini, günahsız ve hatasız tek insanın Hz. Muhammed olduğunu, mü'minin günah ve hatası ne olursa olsun, her şeyin afuvv, ğafur ve rahim olan Allah Teâlâ'ya râci olduğunu vurgulamıştır. Onun din anlayışı, adalet ve doğruluk prensipleri üzerine kuruludur. O, Allah'a nispet edilen rahmet ve adaleti, insanlar arasında gerek yaratılış ve fitrat açısından, gerekse cins açısından herhangi bir fark gözetmeksizin anlatmaya çalışmıştır. Onun bu tavrı, insanın kibrinden, hor ve hakir görme enâniyetinden uzak bir anlayışın temsilidir.

İmam Mâtürîdî; "günahların doğurduğu sonucu ahirete tehir eden grup" olarak tarif ettiği Mürcie'yi, günahlarla ilgili olarak vârid olan nasları umum ifade eden konularıyla kullanma konusunda, onların umumiliğini tezleri için mesnet alan diğer gruplardan daha titiz davrandıklarını söyleyerek, takdir etmektedir.³³ Nitekim İmam Mâtürîdî'nin iman ile ilgili görüşlerinden yola çıkarak, bu görüşlerinin, Mürcii akidenin görüşleriyle uyuştuğunu ve bu yüzden onun, tıpkı Ebu Hanife gibi Mürcii görüşleri benimsediğini söyleyebiliriz.³⁴ Zaten Hanefi-Mâtürîdî ekolünün tarihi arka planını Ebu Hanife'nin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği Mürcie oluşturmuştur.³⁵ Ayrıca, Mâtürîdîliğin Arka Planının Hanefilik olduğu,

³² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 517.

³³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 532.

³⁴ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, 277.

³⁵ Yörükan, Yusuf Ziya, "İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler ve Ebu Mansur-i Maturîdî", *AÜİFD*, Ankara 1953, II, 128; Kutlu, Sönmez, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Mezhebî Arka Planı", Otto Yayınları, Ankara 2011, 147.

İmam Mâturîdî'nin itikada dair görüşlerinin İmam Azam Ebû Hanife'ye dayandığı ve bu görüşlerin İmam Mâturîdî tarafından geliştirilip sistemleştirildiği bilinen bir husustur.³⁶

3. Günah Çeşitleri

İmam Mâturîdî; Kitâbü't-Tevhîd'de, bazı âlimlerin günahları iki gruba ayırdığını söyler. Bunlardan ilk grubun küçük günahlar olduğu varsayılmış, büyüklerinden kaçınmak, affa uğramak, cezasını çekmek yollarıyla bağışlanacağı düşünülmüştür. İkinci grup ise, büyük günahlardır. İmam Mâturîdî, bu taksimatı yapan âlimlerin, küçük günahlar hakkındaki görüşlerine kendisinin de katıldığını belirterek, küçük günahların sahiplerini imandan çıkarmayacağını söylemektedir.³⁷ Ona göre küçük günah ve büyük günah ayırımı, "Allah kendisine ortak koşulması günahını bağışlamaz"³⁸ ve "Yasakladığımız büyük günahlardan sakınırsanız..."³⁹ ayetleriyle gerçekleşmiştir. Çünkü şirk ancak tövbe ile bağışlanır, diğer günahlar ise Allah'ın lütfüyle bağışlanabilir veya işlenen sevaplar sayesinde örtülür.⁴⁰ İmam Mâturîdî, büyük günahları ise ikiye ayırmaktadır: Biri; itikattaki kebâir olup, kâfirlerin kendi aralarında farklılık arz etmesine sebep teşkil eden, inkâr ve tekzip türünden ibarettir. Diğeri ise; fiillerdeki kebâirdir. Aslında bu tür kebîreleri işleyen kimse, inanç açısından onlardan kaçınan bir pozisyona sahiptir. Çünkü o bir tür sakınma sayılabilecek bu fiilleri, Allah'ın nitelediği şekilde, yani korkunç birer fiil ve birer günah oldukları şeklinde görüp değerlendirir.⁴¹ O, Kitâbü't-Te'vilât'ta ise günahları; gazabı gerektiren küfür türü günahlar ve küçük günahlar olarak yine ikiye ayırmıştır.⁴² Ona göre Kebîre (kebâir) ve fâhişe (fevâhiş) kelimeleri ile ifade edilen büyük günahlar; dünyada cezası, âhirette de azabı bildirilmiş olan, hakkında şiddetli nehiy bulunan, son derece çirkin olan yahut da çok işlenen günahlardır. Sağâir adı verilen küçük günahlar ise; Allah ve Resulü tarafından dünyada cezası ve âhirette de azabı bildirilmeyen günahlardır. Ayrıca tövbesiz affedilip edilmeme açısından bakılacak olursa, şirk ve küfür dışında kalan bütün günahlar küçük günah olarak da değerlendirilebilir.⁴³ Bilinen bir husustur ki; günahların en büyüğünü işleyen müşrik, müslümanlar arasında hiç bir zaman tartışma konusu olmamıştır. Zira şirk günahını işleyenlerin cehennemlik olduğu bütün fırkalarca kabul edilmiştir.

4. Büyük Günah Sahibinin Dini Statüsü

İmam Mâturîdî'nin büyük günah işleyen kimsenin dini statüsüne esas olan görüşü; kişinin büyük günah işlemekle imandan çıkmayacağı, kâfir olmayacağıdır.⁴⁴ Çünkü iman tasdiktir, büyük günah işleyen tasdik sahibidir.⁴⁵ Nitekim zina fiilini işleyen kimse, büyük günah işlemiş olmasına rağmen imandan çıkmaz.⁴⁶ O, iman dairesinden çıkmanın, ancak dini gerçekleri reddetmekle mümkün olacağını, kötü davranışlar sergilemekten ibaret olan günahların, kalpteki tasdiki etkilemediği sürece, imanın zedelenmeyeceği fikrini savunmaktadır.⁴⁷ Bu görüşünü desteklemek için, içtimaî ve hukukî uygulamaları delil getirmektedir. Asrısaadetten bugüne kadar, ehli kibleye mensup bütün insanların, büyük

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Kutlu, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mezhebî Arka Planı", 129-160; Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, İstanbul 2008, 119, 169.

³⁷ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 520.

³⁸ 4.Nisa, 48, 116.

³⁹ 4.Nisa, 31.

⁴⁰ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 542.

⁴¹ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 542-543.

⁴² Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 24.

⁴³ Mâturîdî, *Te'vilât*, XIV, 208; Bebek, Adil, *Mâturîdî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, 99-100.

⁴⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 328; V, 283; XIV, 68.

⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, XIV, 362; Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 532.

⁴⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, X, 82.

⁴⁷ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 525-526; Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Topaloğlu, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Kelami Görüşleri", Otto Yayınları, Ankara 2003, 212.

günah işleyip-işlemediğine bakılmaksızın, cenaze namazlarının kılınması, onlar için bağışlanma ve rahmet dilenmesi geleneği ve yine Müslümanların beş vakit namazda, anne-babalarına, akraba ve tanıdıklarına (aralarında büyük günah işlemiş olanlar bulunduğu halde) hiçbir tefrik yapmadan affi ilâhi diledikleri meşhurdur. Hâlbuki onlar kâfir için istiğfar edilemeyeceğini pekâlâ bilmektedirler, bu da şirk hariç büyük günah işleyenin mü'min olduğunu göstermektedir. Bu davranış ve uygulama amelî mütevâtir olarak Müslümanlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılan önemli bir delildir.⁴⁸

İmam Mâtürîdî, “büyük günah işleyen kişi imandan çıkmaz”⁴⁹ ve “fisk imandan çıkarmaz”⁵⁰ derken, imanı kalbi tasdik olarak ele almakta ve iman ile ameli birbirinden ayırmaktadır. Nitekim ona göre; mü'min kimseye günahından dolayı gerçek manada küfür veya şirk kavramını nispet etmek söz konusu olamaz, çünkü küçük veya büyük günah işleyen kimseyi küfür ile nitelendirmeye engel teşkil eden bir kaç husus vardır. Bunlardan biri, Allah Teâlâ'nın, peygamberine hitaben “*Şunu bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Hem kendinin, hem de mü'min erkek ve mü'min kadınların günahlarının bağışlanmasını dile*”⁵¹ buyurarak, hem kendisi için, hem de erkek ve kadın mü'minlerin günahları için istiğfarda bulunmasını emretmesidir.⁵² Diğer bir engel ise; “*Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de inananlara*”⁵³ ayetidir. Zira ona göre; Allah c.c. Peygamberinden, şirk ehli dışında kalan büyük günah sahibi kimseler için, bağışlanma talep etmesini emretmektedir ki; bu durum bize onların gerçek manada iman ehli olduklarını göstermektedir.⁵⁴ Ayrıca Allah, Peygamberini münafıkların cenaze namazını kılmaktan menetmiştir. Günah sahibi kâfir ve münafık olmadığına göre, bu emir de küçük veya büyük günah sahibine küfür veya şirk kavramını nispet etmeye engeldir.⁵⁵ Büyük günah işlemek imandan çıkarsaydı, Allah Peygamberinden onlar için istiğfarda bulunmasını emretmezdi.⁵⁶ Şu istidlal de, küçük veya büyük günah işleyen kimseye gerçek manada küfür veya şirk kavramını nispet etmenin önündeki engellerden biridir: Şayet mü'minlerin günahı bulunmasaydı veya günahları bağışlanmış olsaydı, Peygamberin onlar için istiğfar ile emredilmesi imkân dâhilinde olmazdı. Çünkü istiğfar bağışlanmanın talep edilmesidir. Günahları bağışlanmış birisi için, Allah'ın Peygamberden bağışlanma talebinde bulunmasını istemesi, ğufrân gibi ilahi bir nimetin gizlenmesi manasına gelir ki, bu nimete karşı nankörlük olur. Günah olmadan bağışlanma talep edilmiş olması ise, ilahi sıyanetin hiçe sayılması ve Allah'tan zulmetmemesinin istenmesi anlamına gelir ki; böyle birinin cezalandırılması zulüm eylemidir. Zaten gerek Allah resulünün ve gerekse meleklerin bağışlanma talebinde buldukları kimseler için, taleplerinin yerine getirilmemesi imkân dâhilinde değildir.⁵⁷ Yine “*Mü'min olarak iyi davranışlarda bulunan kimsenin çabası asla ziyan edilmeyecektir. Çünkü hiç kuşkusuz biz, bunu onun lehine kaydetmekteyiz...*”⁵⁸ ayetindeki Allah'ın vaadi de bunun gibidir. Çünkü büyük günah işlese de, her mü'min inanç esaslarının tamamına inanır. Allah bu imanları sayesinde, sözü edilen kişilerin, kendisine ve amentünün diğer esaslarına inandıklarına şahadet etmiştir. Onlara bu imanları sayesinde mü'min demiş ve iman faktörünün

⁴⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 535.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 328; VI, 421; XIV, 68; XV, 104.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, XV, 221.

⁵¹ 47. Muhammed, 19.

⁵² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 521.

⁵³ 9. Tevbe, 113. Peygamber s.a.s., amcası Ebu Talib'in iman etmesi için Allah'a dua etmiş ve bu ayet inmiştir. Şirk ehli olduğu aşikâr olduktan sonra, yakını da olsa ona dua etmek peygambere yakışmaz ikazı gelmiştir. Ayrıca İmam Mâtürîdî'ye göre; Mutezile'nin, “*Allah her bir kâfirin müslüman olmasını istemiş, fakat iman etmemişlerdir*” sözünün yanlışlığı bu ayetle ortaya konulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, VI, 461-462.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 225.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 521.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, XV, 129.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 521-522.

⁵⁸ 21. Enbiya, 94.

kendilerinde mevcut olduğunu haber vermiştir.⁵⁹ Bir başka engelde şudur ki; Allah, Hz. Âdem ile Havva'dan, iman niteliğini kaldırılmamış ve işledikleri o fiilden sonra, tekrar iman etmeye çağırmamıştır. Bu husus, günahın iman niteliğini yok etmediğine işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Âdem ile Havva'nın eylemi, günah işleyen kişinin, hiç bir konuda Allah'a asi olmayacağı, inancında yalancı olduğu sonucunu da kanıtlamaz. Bu durum hem Haricileri, hem de Mu'tezile'yi çürütmektedir. Nitekim Hz. Yakub'un oğulları tarafından, Hz. Yusuf'a uygulanan eylem neticesinde, hiç kimse Hz. Yakub'un oğullarının dinden çıktığı yolunda iddia ileri sürmemiştir.⁶⁰ Yüce Allah'ın; '*Ey Mü'minler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı*'⁶¹ buyurup, insan öldürmek gibi büyük günah işleyenlere, '*Ey Mü'minler!*' diye hitap etmiş olması ve onlardan mü'min ismini kaldırmamış olması da, büyük günah işleyenin imandan çıkmadığını gösteren başka bir delildir.⁶² İmam Mâturîdî, '*Onun yedi kapısı vardır ve onlardan her kapıya bir grup ayrılmıştır*'⁶³ ayetindeki cehennem kapılarının, kâfirler için hazırlandığını, büyük günah sahibi olanların ise; kâfir ismiyle isimlendirilemeyeceğini; '*Muttakiler ise cennetler içinde pınarlar başındadır*'⁶⁴ ayetindeki '*Muttakiler*'in ise; şirkten kaçınan kimseler olduğunu söyleyerek, büyük günah işleyen kimselerin, şirkle isimlendirilemeyeceğini belirtmiştir. O, bu yüzden büyük günah sahibi olanların ebedi cehennemde kalmayacaklarını, cezalarından sonra cennete gideceklerini düşünmektedir.⁶⁵ O, günahkârın dini statüsüne ait kendi görüşlerini bu şekilde aktardıktan sonra, bu söylediklerinin günahkârı tekfir eden Haricilere ve her türlü günah sebebiyle istiğfar etmedikçe mü'min kimseden iman vasfını kaldıran Mu'tezile'ye bir cevap olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶ Onun Kitâbü't-Tevhîd'de, '*Günahların Dindeki Konumu ve Günah İşleyenlerin Durumu*' başlığı altında ismini vermeden görüşlerini vererek eleştiriye tuttuğu ilk fırka Haricilerdir. Bu grup, günahların hepsini imandan çıkarma konusunda aynı statü içinde mütalaa edip, bütün günahların isyan kavramının gerçekleşmesi açısından aynı olduğunu, dolayısıyla dalalet kavramının gerçekleştiğini ve cehennemde ebedi kalmanın gerektiğini iddia etmektedir ki; onların bu görüşleri '*Eğer size yasaklanan günahların büyüklerinden sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz...*'⁶⁷ ayetine aykırıdır. Ayrıca Allah, tövbe ile küçük günahları örteceğini haber vermiştir. Kaldı ki bu günahlar yanılarak işlenen küçük günahlardır.⁶⁸ O tefsirinde ise, bu fırkanın (Hariciler) görüşlerini şu şekilde eleştirmektedir: Onlara göre; Allah'a iman ettiğini söyleyen kimse, O'na isyan etmeyeceğine itikat etmiş olur. Eğer bu kişi isyan ederse, bu isyanı onun itikadında yalancı olduğunu ortaya çıkarır ve küfre düştüğünü gösterir.⁶⁹ İmam Mâturîdî, Haricilerin isyan sebebine bağlı kalarak tekfir ettiği büyük günah sahibi hakkındaki görüşlerini, şu şekilde ele alır: Haricilere göre her mü'min, emrettiği ve yasakladığı konularda Allah'a karşı gelmeyeceğine kesin söz vermiştir. Kişinin elest bezminde ikrar ettiği inancın⁷⁰ değeri, imtihan âlemine yansıyan şekline bağlı olacaktır. Ayrıca Allah sadakat gösterenleri bilecek, yalancıları ve münafıkları belirleyecektir.⁷¹ Günahlarıyla kişinin inancında beliren bu samimiyetsizliği, küfür damgasını yemeye hak kazandığını gösterir. Çünkü kişi işlediği günah sebebiyle Allah'a karşı gelmekte, şeytanın davetine uymak ve emrine boyun eğmek suretiyle de, ona icabet etmektedir. Bu

⁵⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 225.

⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 97-98.

⁶¹ 2.Bakara, 178.

⁶² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 184; Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 533.

⁶³ 15.Hicr, 44.

⁶⁴ 15.Hicr, 45.

⁶⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, VIII, 36.

⁶⁶ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 522.

⁶⁷ 4.Nisa, 31.

⁶⁸ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 517-518.

⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, XV, 79.

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, '*Bezmi-i Elest*', *DİA*, V, 106-108.

⁷¹ 29.Ankebut, 1-3, 11.

niteliğiyle şeytana tapmakta olduğundan dolayı kâfir statüsüne girmektedir.⁷² İmam Mâturîdî, Haricilerden bir diğer zümrenin ise, günahkârı kâfir olarak değil, müşrik olarak isimlendirdiğini, müşrik konumuna da sözle değil, fiilen girdiğini söylediklerini zikretmektedir. Onlar amel yoluyla da şirk oluşabileceğini beyan etmişler ve “...*Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.*”⁷³, “*Onların çoğu Allah’a ancak ortak koşarak inanırlar.*”⁷⁴ ve “*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz...*”⁷⁵ ayetlerini bu görüşlerinin dayanağı yapmışlardır. İmam Mâturîdî, “...*Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur...*”⁷⁶ ayetini işaret ederek, Yüce Allah’ın kullarını, kasıtsızca işlediği hatalardan dolayı sorumlu tutmayacağını söyleyerek Haricileri eleştirmiştir.⁷⁷ Hariciler bu görüşleriyle, tıpkı Mu’tezile gibi, “...*Haydi, kınanmış ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki; onlardan kim sana uyarırsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım*”⁷⁸ ayetinin zahirine tutunarak, büyük günah işleyen kimsenin şirke ve küfre tabi olduğunu iddia etmiştir. İmam Mâturîdî ise, ayetteki “*lemen tebiake minhüm*” ifadesinin şumulüne girecek kimselerin, dini bozan ve tevhidi reddeden kimseler olduğunu, yoksa büyük günah işleyenler olmadığını söyleyerek, onların iddialarını reddeder.⁷⁹ Yine Hariciler, “bütün büyük günahlar Allah’a ortak koşmak demektir, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz” diyerek, kebire sahibini tekfir etmiş ve şirk ile nitelendirmiştir. İmam Mâturîdî’ye göre ise; kişiyi büyük günah işleyerek müşrik yapan özellik, küçük günah işleyince de vardır. Kişi küçük günah işleyince kâfir olmayacağına göre, büyük günah işleyince de kâfir olmaz.⁸⁰ Yine İmam Mâturîdî, küçük/büyük günah işleyen dinden çıkar ve hem kâfir hem de müşrik olur diyen Haricileri ve küçük günahı önemsemeyen, fakat büyük günah işleyen imandan çıkar diyen Mu’tezile’yi eleştirmiştir.⁸¹ O, küçük günahlar sebebiyle bile tekfir cihetine giden Haricileri, günahları aşırı derecede abartmaları sebebiyle, küfre düşmekle itham etmiştir.⁸² Yine Ona göre; kötülükleri sebebiyle Mu’tezile’nin ve Haricilerin tekfir ettiği kimseler, aslında bu kötü amellerinin yanında iyi amelleri olan, namazı ikame etmek isteyen kimseler oldukları halde tekfir edilmiş olurlar ki, bu akla terstir.⁸³ İmam Mâturîdî; “Büyük günah işleyen kimse, Allah’ın emirlerinde ifrata ve tefrite kaçmış ve Allah’ın men ettiği şeyleri işleyerek imanın zıddı olan tekzibi icra etmiş, böylece imandan yüz çevirerek imandan çıkmıştır. Bu yüzden Allah’ın, “*O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer*”⁸⁴ tehdidinin içinde olup, ebedi cehenneme gideceklerdir” diyen Mutezile’yi reddetmiştir. Nitekim Hariciler de; büyük günah sahiplerinin, bu ayetin tehdidi içerisinde olduğunu söylemiştir. Çünkü onlara göre büyük günah sahipleri, başlangıçtaki iman ve tevhidden yüz çevirerek yalancı olmuşlar, vefayı bozmuşlardır. Mürcie ise; bu ayetteki tehdidin, sadece küfür ve şirk sahibi olanları içerdiğini söylemiştir. Çünkü onlara göre; müslüman kimse, ya büyük günah ya da küçük günah işlemiştir. İddia edildiği üzere, imandan yüz çevirerek yalancı olmamıştır. İmam Mâturîdî, bu görüşlerin hepsini zikrettikten sonra, bu ayette Tevhid ehli ve iman sahibi kimselerin değil, bilakis kâfirlerin tehdit edildiğini söylemiştir.⁸⁵ Bu ayetin tefsirinde, İmam Mâturîdî’nin Mürcie’nin görüşünü desteklediği net bir şekilde ortaya çıkmıştır. O, büyük günah sahibine

⁷² Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 519.

⁷³ 18.Kehf, 110.

⁷⁴ 12.Yusuf, 106.

⁷⁵ 4.Nisa, 48, 116.

⁷⁶ 33.Ahzab, 5.

⁷⁷ Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 519.

⁷⁸ 7.A’raf, 18.

⁷⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, V, 306.

⁸⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, III, 257.

⁸¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, VII, 284; XI, 281; XV, 325.

⁸² Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 525.

⁸³ Mâturîdî, *Te’vilât*, XVI, 109.

⁸⁴ 92.Leyl, 15-16.

⁸⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, XVII, 236-237.

yaklaşımlarından dolayı Haricileri inatçı, Mu'tezileyi ise müşkülpesent olarak vasıflandırmıştır. Aslında Sâhibü'l-kebîre vasfı, Mu'tezile ve Haricilere nispet edilmelidir. Çünkü onlar, kendileri için Allah'ın rahmetinden ümit keserek, Allah'ın hikmet dairesi içerisinde affedileceklerine dair bir dayanak bulamamışlar ve gazab-ı ilahiyi tercih etmişlerdir.⁸⁶ Bununla birlikte o, bazı arızı sebeplere dayanılarak kişinin mecaz yoluyla küfürle vasıflandırılmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Bir kısım ameller sebebiyle yapılan vasıflandırma bunun gibidir. Nitekim *“Kalbi imanla dolu olduğu halde inkâra zorlanan kimse hariç, iman ettikten sonra küfre yönelip Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır”*⁸⁷ ayeti, icbar altında küfrü telaffuz eden kimseye, küfür vasfını gerçek manada değil, sadece lügavi/lafzi olarak nispet etmektedir.⁸⁸

5. Büyük Günah Sahibinin Ahkâmı

İmam Mâturîdî'ye göre, iman ettiği halde büyük günah işleyen kimse, Allah'a ortak koşmanın dışında günah işlerse, durumu Allah'a kalmıştır. Allah, günahkâr kimseyi dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü Allah, bu fiilleri işleyenleri, kınamasına, tehdit ederek uyarmasına rağmen, mü'min olarak isimlendirmektedir. Allah, *“İman edenlerin Allah'ı zikretmelerinin ve inen Kur'an'dan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı hâlâ gelmedi mi?”*⁸⁹ buyurarak, hatalı davranışlarından dolayı inananları kınamakla birlikte, onları mü'min kabul etmiştir.⁹⁰ Diğer bir ayette ise; *“Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz. Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur”*⁹¹ buyurarak, yapmadığı bir şeyi yapmış gibi göstererek yalan söyleyen kimseyi kınamış ve tehdit etmiştir. Fakat bununla birlikte, ayetin başında *“Ey iman edenler!”* diye hitapta bulunulması, büyük günah işleyenin mü'min olduğuna delildir.⁹² İmam Mâturîdî, Abdullah b. Ömer'in, doksana yakın büyük günahtan söz ettiğini ve tövbe ile büyük günahların yok olacağını söylediğini, eğer küçük günahlarda ısrar edilirse, küçük günahlarında büyük günaha dönüşeceğini naklettiğini söyler.⁹³ O, Ebu Hanife'nin de delil olarak kullandığı 4.Nisa, 116. ayetini kendisine dayanak yaparak, Haricilerin iddia ettiği gibi her büyük günah sahibinin müşrik olmadığını söyler. Ayrıca, Abdullah b. Ömer'in dediği gibi, şirk günahının da, tövbe ile affedileceğini belirtir. Bununla birlikte, mağfiret kullanma hakkı yalnızca Allah'a ait olduğuna göre, şirk ister rububiyette olsun isterse uluhiyyette olsun fark etmez, Allah dilediği kimseleri affeder.⁹⁴

İmam Mâturîdî, büyük günahın uhrevî cezası olarak, mürtekib-i kebîrenin cehennemde ebedi kalmayacağını söylemektedir.⁹⁵ O, Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kimsenin ebedi cehennemde kalacağı telakkisinin yanlış olduğunu söyler.⁹⁶ Mu'tezile'nin bu yanlış telakkisi, *“Kiminiz kâfir, kiminiz de mü'min...”*⁹⁷ ayetinde bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanlar ya kâfirdir, ya da mü'min. Cehennemde ebedi kalacak kimseler, inkâr edenler olduğuna göre, günahkâr mü'min ebedi cehennemde kalmayacaktır. Nitekim Allah, 3.Âl-i İmrân, 106. ayetinde; *“beyaz yüzlü mü'minler”* ve *“siyah yüzlü kâfirler”*den bahsetmiş, üçüncü bir grup zikretmemiştir.⁹⁸ Yine Allah, cehennem için hazırlandığını haber

⁸⁶ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 550.

⁸⁷ 16.Nahl, 106.

⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, VIII, 198; Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 523.

⁸⁹ 56.Hadîd, 16.

⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, XIV, 352-353; Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 609-610.

⁹¹ 61.Saf, 2-3.

⁹² Mâturîdî, *Te'vilât*, XV, 132-133.

⁹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 186-187.

⁹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 37-39.

⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 17.

⁹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 161, 414; V, 352; XIV, 350; XVII, 95.

⁹⁷ 64.Teğabün, 2.

⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 386; Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 528.

vermiş, kâfirlerden başkasını saymamıştır.⁹⁹ Zaten, “...Hiç bir kimseye haksızlık yapılmadan yaptıklarının karşılığı eksiksiz ödenecektir...”¹⁰⁰ ayeti de, “büyük günah sahibi ebedi cehennemde kalacaktır” diyen Mu’tezile’nin ve Haricilerin fikrini çürütmektedir. Çünkü herkes, büyük günah işleyen kimse dâhil olmak üzere, kötülüğünün karşılığında ceza göreceği gibi, hayır ve taatlarının mükâfatı da kendisine ödenecektir.¹⁰¹ İmam Mâturîdî, “Zerre kadar hayır işleyen onun karşılığını görür ve zerre kadar kötülük yapanda onun karşılığını görür”¹⁰² ayetini delil göstererek, günah işleyenlerin işlediği günahların yanı sıra, işlediği hayırların da karşılığını göreceğini savunur. Günahkâr olması buna engel değildir. Hatta kâfir bile, bu dünyada yaptığı iyiliğin karşılığını görür fakat ahirette göremez. Mü’min, günahkârda olsa, bu dünyada da, ahirette de, yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını görecektir. Ayrıca, Mu’tezile ve Haricilerin dediği gibi, kişi günahkâr olduğundan dolayı işlediği hayırın karşılığını göremeyecekse, onun günahkâr durumundayken işlediği şerrin de karşılığını görmesi söz konusu olamaz.¹⁰³ “Kim bir kötülük yapar veya nefesine zulmeder de sonra Allah’tan mağfiret dilerse, şüphe yok ki, O’nu çok bağışlayıcı ve esirgeyici bulacaktır”¹⁰⁴, “İnkâr edenlere, tutumlarından vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle”¹⁰⁵ ve “Ancak tövbe ve iman edip iyi davranışlarda bulunanlar müstesna, Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir”¹⁰⁶ ayetleri, bu görüşünün delilidir.¹⁰⁷ İmam Mâturîdî, Mu’tezile ve Haricileri, “büyük günah işleyen mü’min değildir, ebedi cehennemde kalacaklardır” dedikleri için, “Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler; işte onlar muttakilerdir”¹⁰⁸ ayetini anlamamakla itham eder. Çünkü büyük günah işleyen kimseler de, dosdoğru Kur’an’ı getiren Cebrail a.s. ve Muhammed s.a.s.’i tasdik etmişler, şirkten de kaçınmışlardır. Öyleyse onlara ister azap eder, isterse affeder.¹⁰⁹ Mu’tezile; özürsüz bir şekilde namaz, zekât vb. ibadetleri terk eden günahkâr kişi için, bu kebâiri sebebiyle ebedi cehennemde kalacağını söylemiştir. İmam Mâturîdî ise; o kimsenin elbette cehenneme gidebileceğini, ancak ebedi cehennemde kalmayacağı hususunda ittifak olduğunu söylemektedir.¹¹⁰ O, “iyilikler kötülükleri giderir”¹¹¹ ayetine dayanarak, sadakanın günahlara kefaret olduğunu söyler. Bu telakkiye göre; “tövbe etmediği takdirde büyük günah sahiplerini ebedi cehennemle nitelendiren ve küçük günah işleyenlere azap yoktur” diyen Mu’tezile’nin görüşü çürümüş olur.¹¹² Mu’tezile’nin ve Haricilerin, “kurtuluş ancak ameller ile olur, rahmet ve şefaahat yoktur” demelerine; İmam Mâturîdî; “kurtuluş Allah’ın rahmeti ve şefaahat izni verdiklerinin şefaahatıyla olur” diyerek cevap vermiştir. Nitekim ona göre; “Hiç kimse Allah’ın rahmeti olmadan asla cennete giremez. -Sen de mi ya Resûlallah? -Evet, ben de. Ama Rabbim beni rahmetine gark etmiştir”¹¹³ hadisi şerifi, onun bu hükmünün delilidir.¹¹⁴ Ayrıca Hariciler, iman vasfını amellere nispet etmiş, bu tutumuyla İslam dininin yozlaşma endişesinin önüne geçmiş, fakat imanın taşıdığı değer azametini ortadan kaldırmıştır.¹¹⁵ İmam Mâturîdî, büyük günah işlediğinde Allah’ın kula azap etmeyeceğini ve onu bağışlamayacağını, büyük günahından kaçındığı takdirde ise, küçük günahların kendiliğinden

⁹⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, II, 413; II, 426.

¹⁰⁰ 16.Nahl, 111.

¹⁰¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, VIII, 204.

¹⁰² 99.Zilzal, 7-8.

¹⁰³ Mâturîdî, *Te’vilât*, XVII, 298-299.

¹⁰⁴ 4.Nisa, 110.

¹⁰⁵ 8.Enfal, 38.

¹⁰⁶ 25.Furkan, 70.

¹⁰⁷ Mâturîdî, *Kitâbü’ t-Tevhîd*, 524.

¹⁰⁸ 39.Zümer, 33.

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, XII, 334.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, VII, 500.

¹¹¹ 11.Hud, 114.

¹¹² Mâturîdî, *Te’vilât*, II, 192.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsned*, III, 25; Buhari (256/869), *Sahih*, “Rikak” 18.

¹¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, XIII, 13-14.

¹¹⁵ Mâturîdî, *Kitâbü’ t-Tevhîd*, 529.

affedileceğini söyleyen Mu'tezile'yi, Allah'ın rahmetini ummamakla ve Allah'tan korkmamakla itham etmektedir.¹¹⁶ Ona göre, adam öldüren kimse, hafife alarak ve helal kabul ederek öldürme işini gerçekleştirirse, onun ebedi cehennemle tehdit edilmesi haktır. Nitekim Allah, ‘‘Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir.’’¹¹⁷ buyurmuştur. Bilindiği gibi hatayla da olsa adam öldürmek büyük bir günahdır, fakat hatayla adam öldürmenin cezası, ebedi cehennemde kalmak değildir. Ancak adam öldürenin ebedi cehennemde kalacağını belirten bu ayet, ‘‘adam öldürmede sizin üzerinize kısas yazıldı’’¹¹⁸ ayetinden farklıdır. Zira bu ayet, yanlışlıkla adam öldürme fiilinin hükmünü vermektedir. Ayrıca hulud söz konusuysa, tehdit olan işler ve benzerleri tartışmasıdır. Bu yüzden asıl mesele, Allah'ın tehdidinin söz konusu olduğu yerlerde, iman özelliğinin kalıp kalmadığıdır.¹¹⁹ Yine ona göre; küfrün cezası ebedi olup, cehennemde kalış belli bir vakte bağlı değildir. Bunun gibi imanın mükâfatı da ebedi olup, belli bir zamanla sınırlı değildir. Çünkü dini benimseyen kimse belirli bir süre için benimseyip dine bağlanmamıştır. Buna mukabil, nefsanî arzuların baskısı altında işlediği günah ise, zamana bağlıdır ve ebedi olmayıp terk edilir. Öyleyse cezası da günahın süresi kadar olur. Çünkü işlediği günah ebediyet kaydıyla işlenmiş değildir.¹²⁰

6. Mu'tezile Büyük Günah Sahibini Tekfir Etmiş midir?

İmam Mâturîdî'ye göre; küfür üzere neşet edenle, imandan sonra küfre dönen kimseler, yani inkârcı mürtedler, cehennemde ebedi kalma hususunda birbirlerine eşittir. Ayrıca Mu'tezile, büyük günah işleyene zahirde kâfir dememiş, cehennemde ebedi kalacağını söylemiştir. Aslında Mu'tezile netice itibariyle günahkâr mü'mini kâfir statüsüne yerleştirmiştir. Hâlbuki günahkâr mü'min, işlediği masiyetler, yüklendiği günahlar ve sergilediği çirkin davranışlar yüzünden ateşe girer, yoksa inkârı sebebiyle değil. Allah dilediği kimseyi dilediği kadar azapta bırakır, ‘‘O, kendi hüküm verişine kimseyi ortak etmez’’¹²¹ mealindeki ayet hükmünce, bu konuda yaratıkların hüküm beyan etme yetkisi yoktur.¹²² Mu'tezile küfrün bütün cezai sonuçlarını öngörmekle birlikte, büyük günah sahibine küfür vasfını nispet etmemiştir. Onlar büyük günah sahibini küfürle itham etmekten kaçınmakla birlikte, aslında yaptıkları ilahi tehdidin şiddeti karşısında hissettikleri endişedir.¹²³ Büyük günah sahibine zahirde küfür vasfını nispet etmemekle birlikte, ‘‘...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez’’¹²⁴ ayetine rağmen, Allah'ın rahmetinden ümit kesme hususunda ısrarcı olan Mu'tezile'nin görüşü çelişkilidir. Çünkü Allah, küfür ile ümit kesme kavramlarını bir arada zikretmiştir.¹²⁵ Bütün bunlardan, İmam Mâturîdî'nin açık etmediği fikrin arka planında; Mu'tezile'nin *el-menzile beyne'l-menziletayn* prensibinin, büyük günah sahibini sonucu itibariyle tekfir ettiği düşüncesi yatmaktadır. O bu görüşünü şu şekilde açık etmektedir: Hariciler ve Mu'tezile mensuplarının kendi telakkilerine göre, büyük günah işledikleri takdirde, kâfir olduklarını ve cehennemde ebedi kalacaklarını, onların dışında kalan İslam mensuplarının ise kâfir olmayacağını söylemek, gerçeğe uygun olur. Bunun sebebi ise birkaç şekilde açıklanabilir. Birincisi, Hariciler ve Mu'tezile büyük günah sahibinden Allah'ın rahmetini nefyetme konusunda ittifak etmişlerdir. Bu ise onlar için küfür alametidir. Zira Yüce Allah'ın, ‘‘Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar benim

¹¹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, XV, 299.

¹¹⁷ 4.Nisa, 93.

¹¹⁸ 4.Nisa, 92.

¹¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 184.

¹²⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 167.

¹²¹ 18.Kehf, 26.

¹²² Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 60-61.

¹²³ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 530.

¹²⁴ 12.Yusuf, 87.

¹²⁵ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 535.

rahmetimden ümit kesmişlerdir''¹²⁶ ayeti bunu göstermektedir. Çünkü Allah'ın ayetlerine iman edenler, Allah'ın affedici, bağışlayıcı ve esirgeyici olduğunu düşünmekte olup, O'nun rahmetini ummaktadırlar. Hariciler ve Mu'tezile ise, Allah'ın rahmetinden ümitli değildirler. İkincisi, hem Hariciler hem de Mu'tezile, grupları, Allah'ın rahmetini daraltmış ve günahı kapsamayan bir rahmet tahayyül etmişlerdir. Çünkü onlara göre, büyük olmayan günahlardan dolayı cezalandırılmak yoktur. Öyleyse Allah'ın cezalandırmasının olmadığı bir yerde, rahmet etmesinin bir hikmeti ve ihtiyaç olmaksızın affetmesinin bir manası da yoktur. Allah'ı af ve rahmetten yoksun telakki edenlerin, Allah'ın affından ve rahmetinden mahrum kalması ilahi muktezasının gereğidir. Allah'ı rahmet ve engin affedicilikle nitelendiren kimselere layık olansa, Allah'ın bağışlanmasına ve affına mazhar olmaktır. Üçüncüsü, Allah "*Kâfirlere söyle, eğer kötülükten vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır*''¹²⁷ buyurmuştur. Ayetteki vazgeçme ve sakınmanın, Haricilerin söylediği şekilde sınırsız kapsamlı olması mümkün görünmediği gibi, bütün taatlere ulaşmak da imkân dâhilinde değildir. Bu durumda kötülükten sakınmak imkânsız hale gelmektedir. Mu'tezile'nin anlayışı da bu paraleldedir. Öyleyse kötülükten sakınmak demek, Allah'a ve kişinin iman ettiği her şeye inanmaktan ibarettir. Mu'tezile ise küfürle iman arasında bir mertebe daha icat etmiştir.¹²⁸ Ayrıca Mu'tezile'nin, "büyük günah sahibi ne iman, ne de küfür ismiyle nitelendirilebilir" iddiası da yanlıştır. Allah bütün insanları dünya ve ahiret hükümleri çerçevesinde mü'min ve kâfir olarak ikiye ayırmışken, Mu'tezile'nin bu ayırımı üçe çıkarması, Allah'ın belirlediği sınırlamanın ötesine geçmektir. Bu durumda Mu'tezile'nin büyük günah sahibine kâfir demesi gerekir ki, bu Haricilerin kanaatidir.¹²⁹ Görüldüğü üzere İmam Mâturîdî, Mu'tezile'nin büyük günah sahibini tekfir ettiğini fakat bunu açıkça söylemediğini düşünmektedir.

7.Ceza ve Mükâfatta Denklik Prensibi

İmam Mâturîdî'ye göre; büyük günahlara terettüp eden cezanın miktarı beyan edilmemiştir. Ancak Allah, işlenen kötülükleri sadece misliyle cezalandırır. Şirkin ve inâdi direnişin cezai karşılığı ebediyen cehennemde bırakılmaktır. Şüphe yok ki; direniş göstermeyen ve kulluk konusunda Allah'a ortak koşmayan kimsenin günahı, şirk günahını işleyen kimsenin günahından daha aşağıda olacaktır. Dolayısıyla müşrik ve inatçı kimsenin işlediği günahlar gibi olmayan kimselerin, günahından dolayı cehennemde ebedi olarak bırakılması âdil telakki edilemez.¹³⁰ Ona göre, kâfir olan kimse ile büyük günah işleyen mü'minin eşit bir şekilde ebedi cehennemde bırakılması da adaletsizliktir. Çünkü inkârın tam karşısı iman, itaatsizliğin tam karşısı da itaattir. İman hayrı itaat hayrından daha büyüktür. İmandan yoksul olanı ebedi cehennem azabıyla cezalandırmak normaldir. İmanı olduğu halde, bazı itaatsizlikleri yüzünden büyük günah işleyen kimseyi de aynı cezaya çarptırmak adalet değil, bilakis zulümdür.¹³¹ Mu'tezile'nin telakkisinde misliyle cezalandırmaya muhalefet vardır. Çünkü onlar, büyük günah sahibi ile şirk koşanı ebedi cehennemde kalacaktır diyerek, eşit tutmaktadırlar. Onların bu düşüncesine göre, ya şirk koşanın cezası noksanlaştırılmıştır, ya da büyük günah sahibinin cezasına ziyade yapılmıştır. Hâlbuki Allah, "*Her kim bir kötülük yaparsa, ancak yaptığı kadar ceza görür*''¹³² buyurarak, cezanın misliyle olacağını haber vermiştir.¹³³ Allah, inkâr günahını, (hatayla) adam öldürme günahından daha büyük bir konumda saymıştır. Şayet (hatayla) insan öldürmenin günahı, inkâr etmek gibi cehennemde ebedi kalmayı gerektirmiş olsaydı, iki eylem arasında eşitlik meydana gelir ve inkâr etmek insan öldürmekten daha büyük günah olmazdı. Buna göre, inkâr eden ebedi cehennemde

¹²⁶ 29.Ankebût, 23.

¹²⁷ 8.Enfâl, 38.

¹²⁸ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 536-537.

¹²⁹ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 538-539.

¹³⁰ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 543.

¹³¹ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 544.

¹³² 40.Mümin, 40.

¹³³ Mâturîdî, *Te'vilât*, XIII, 56.

kalır, (hatayla) insan öldüren ise ebedi cehennemde kalmaz.¹³⁴ Allah'ın günahkâr kimseyi günahı miktarınca cezalandırması mümkün olduğu gibi, kulluk samimiyeti ve diğer iyiliklerinin mevcudiyeti sebebiyle, doğrudan affetmesi de ihtimal dâhilindedir.¹³⁵ Ayrıca, insanlar unutmaya veya hata yoluyla günah işlediklerinde; Allah'ın hakkını korusunlar, belirlediği sınırlara riayet edip yasaklarına girmesinler diye, Allah'ın kulunu kınayıp, hafifçe cezalandırması (itâb) hikmeti çerçevesine giren bir husustur. Allah, hata yoluyla 'katl' fiilini işleyen kimseye kefarete cezası tertip etmiş ve konuyla ilgili ayetin sonunda, 'bütün bunlar Allah tarafından tövbenin kabul edilmesi içindir'¹³⁶ buyurmuştur. Şayet, Allah'ın hata yoluyla 'katl' fiiline ceza tertip etmesi caiz olmasaydı; kâtil için kefaretin ve tövbenin öngörülmesinin bir anlamı kalmazdı. Bu anlatılanlar hata yoluyla işlenen fiillere ceza tertip edilmesinin, hikmet açısından mümkün olduğunu göstermektedir. Allah'ın buyruğunu terk eden, yasağını işleyen kimse elbette cezaya müstahak olur.¹³⁷

8. Tövbenin Gerekliliği ve Şefaât

İmam Mâturîdî, nakli ve akli yollarla şefaatin hak olduğunu ispatlamaya çalışır ve günahların şefaât yoluyla da bağışlanabileceğini, ancak Hariciler ve Mu'tezile gruplarının şefaâtle günahların affolunacağını kabul etmeyişlerine de karşı çıkar.¹³⁸ Zira Hariciler ve Mu'tezile; 'Artık onlara, şefaâtçilerin şefaati fayda vermez'¹³⁹ ayetine dayanarak, büyük günah sahibinin affedilmeyeceğini, ebedi cehennemde kalacağını söylemişlerdir. Onlara göre; Allah'ın va'dinin gerçekleşmemesi ve haberinde yalancı olması da söz konusu olamaz. İmam Mâturîdî; onların görüşlerine dayanak yaptıkları bu ayetin, Ehl-i İslam olanları kapsamadığını, ayrıca, 'O gün, Rahman'ın şefaât izni verip sözünden razı olduğu kimselerden başkasının şefaati fayda vermez'¹⁴⁰ ayeti gereğince, Ehl-i İslam olan büyük günah sahipleri için de, şefaatin hak olduğunu söyleyerek onların görüşlerini reddetmiştir.¹⁴¹ İmam Mâturîdî'ye göre; kişinin işlediği günahdan vazgeçip tövbe etmesi halinde bütün günahları bağışlanır, buna şirk ve diğer günahlar dâhildir. Nitekim âlimler, 'İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır'¹⁴² ayetinin delilinde ittifak etmişlerdir.¹⁴³ Yüce Allah, 'Ey iman edenler! Hepiniz Allah'a tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz'¹⁴⁴ ve 'Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün, umulur ki rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter'¹⁴⁵ buyurmak suretiyle, insanlarda imanın mevcudiyetiyle birlikte tövbe etmeyi gerekli kılmış ve tövbe yoluyla kendilerini bağışlayacağını haber vermiştir.¹⁴⁶ Günahında ısrarlı olmayan kimse, dönüş yapmış ve pişmanlık duymuş demektir. Bu durumda da tövbesi vasıtasıyla bağışlanmış olur, zaten bütün günahlar tövbe ile bağışlanır. Bunda şüphe olmamakla beraber, şirk günahı ancak tövbe ile bağışlanır, diğer günahlar ise, Allah'ın lütfüyle bağışlanabilir yahut da işlenen sevaplar sayesinde örtülür. Bu şekilde, 'Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz'¹⁴⁷ ve 'Eğer size yasaklanan günahların büyüklerinden sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz'¹⁴⁸ ayetleriyle yapılmış olan Kur'an'daki büyük ve küçük günah

¹³⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, II, 17.

¹³⁵ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 527.

¹³⁶ 4.Nisa, 92.

¹³⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 230-231; XIII, 402.

¹³⁸ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 587-598; Topaloğlu, 'Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Kelami Görüşleri', 214.

¹³⁹ 74.Müddessir, 48.

¹⁴⁰ 20.Tâhâ, 109.

¹⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, XVI, 272-273.

¹⁴² 8.Enfal, 38.

¹⁴³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 256.

¹⁴⁴ 24.Nur, 31.

¹⁴⁵ 66.Tahrim, 8.

¹⁴⁶ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 522, 523, 524, 525, 534, 535. Ayrıca krş. Mâturîdî, *Te'vilât*, XV, 269.

¹⁴⁷ 4.Nisa, 48.

¹⁴⁸ 4.Nisa, 31.

ayırımı, bir anlam kazanmış olur.¹⁴⁹ Peygamberin, “*Tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru*”¹⁵⁰ şeklinde dua ettiği kimseler, ya şirk günahından tövbe ederek Allah’ın dinine dönenlerdir, ya büyük günahlar ve fuhşiyattan tövbe edip Allah’a itaat edenlerdir, ya da küçük/büyük bütün günahların hepsine tövbe edip, Allah’a itaat edenlerdir.¹⁵¹ Allah tövbeden önce ve sonra dilediği kimseye azap eder, tövbeden sonra ise dilediği kimseleri bağışlar ve tövbesini kabul ettiği kimselere azap etmez.¹⁵² Allah, şirk dışındaki günahların mağfiretine özendirmiştir. Bu aklen caizdir. Şirk günahında bağışlanmayı ümit ettirmek aklen caiz değildir. Çünkü şirk devamlılığı ifade eder, diğer günahlarda ise devamlılık söz konusu değildir.¹⁵³ Buna göre, yüce Allah, tövbe etmediği takdirde, şirk günahını bağışlamaz, onun dışındaki günahları tövbe etmese de dilediği kimse için bağışlar.¹⁵⁴ İmam Mâturîdî, küçük ve büyük günahlardan, imanın mevcudiyeti şartıyla tövbe eden ve iyi davranışlarda bulunan kimselerin mükâfata ulaşacağını söyleyerek, yaptığı durum tespitinin, Haricilerin ve Mu’tezile’nin anlayışları ve telakkileri ile bağdaştırılmasının mümkün olmadığını vurgular.¹⁵⁵

9. Günahsız İnsan Var mıdır?

İmam Mâturîdî’ye göre; Allah’ın resulleri ve nebileri küfürden korunmuş olup, ismet sıfatının sahibidirler. Özellikle Peygamberimiz Muhammed s.a.s.’in ismeti konusunda şu ayet delildir: “*Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünyada ve ahirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.*”¹⁵⁶ Sonra, “*Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir*”¹⁵⁷ buyurmuştur. Allah bu ayette mü’minler için incitilmeyi hak edecek fiil yapmalarını şart koşmuştur. Fakat aynı şartı peygamberi Hz. Muhammed hakkında zikretmemiştir. Bu da göstermektedir ki; Hz. Muhammed, incitilmeyi hak edecek bir fiil işlemez. Fakat mü’minler hakkında şart koşulması, onların kötü fiil işleyebileceğine delalet eder.¹⁵⁸ Allah’ın resulleri ve nebileri ise, büyük günah işlemekten korunmuştur, Âdem’in zellesi bütün peygamberler için geçerlidir ki; bunlar küçük hatalardır.¹⁵⁹ İmam Mâturîdî’ye göre; Kuran-ı Kerim’de, Peygamberlerin bile kendilerinden sadır olan zelleler sebebiyle gözyaşı dökerek makam-ı ulûhiyete arz-ı hâlde buldukları, ümit ve korku ile Allah’a yalvardıkları ifade edilmektedir. Peygamberlerin günahları hikmet açısından azaba sebep teşkil edebilir olmasa veya bu yüzden kendilerini azap endişesi sarmamış bulunsaydı, onlar bu dua ve niyazlarında haddi aşmış, Allah’ı zulüm ve tecavüzle nitelemiş olurlardı. Bu ise zelle işlemekten daha büyük bir günah olurdu. Peygamberlerin bazen küçük günah işledikleri düşünülürse, günahlarından dolayı mü’mini tekfir eden kişi, böyle bir durumda peygamberleri de tekfir etmiş olur ki, Peygamberi herhangi bir konuda tekfir eden kişinin, kendisinin kâfir olacağı düşünülmelidir. Ayrıca bu kişi, Allah’ı zulüm ile nitelemiş olur, çünkü bunda bir sürçmeden ötürü bütün iyiliklerin geçersiz hale gelmesi söz konusudur. Yine bu kişi elçilik görevine kimin elverişli olup emaneti yerine getirebileceğini bilemediği için, Allah’a “*cehl*” nispet etmiş olur. Hâlbuki küçük günahlardan ve sürçmelerden uzak kalabilen hiç bir insan mevcut değildir. Tekfire sebep teşkil eden bir günah, nübüvvet ve velayet mertebesini ıskat edeceğine göre, peygamberler hakkındaki imanı bu nitelikte bulunan kişi, onları inkâr eden bir konuma düşecektir. Öyleyse Haricilerin durumu ortadadır, onlar inkârâ düşmüşlerdir. Dini

¹⁴⁹ Mâturîdî, *Kitâbü’ t-Tevhîd*, 541-542.

¹⁵⁰ 40. Mümin, 7.

¹⁵¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, XIII, 16.

¹⁵² Mâturîdî, *Te’vilât*, IV, 225.

¹⁵³ Mâturîdî, *Te’vilât*, III, 257.

¹⁵⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, III, 259.

¹⁵⁵ Mâturîdî, *Kitâbü’ t-Tevhîd*, 524, 535.

¹⁵⁶ 33. Ahzab, 57.

¹⁵⁷ 33. Ahzab, 58.

¹⁵⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, II, 347, XI, 382-383.

¹⁵⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, V, 316.

konularda hüküm verirken Allah'ın çizdiği sınırın dışına çıkan ve dinde aşırıya kaçan kimselerin akıbetleri budur.¹⁶⁰ Küçük günahları küfür veya şirk kabul etmek yahut onların cezasını ebedi cehennem olarak önermek, afüvv, ğafur, rahim, kerim olan Allah'ın bu sıfatlarını iptal etme, O'nu insanlara karşı katı yürekli ve kötü huylu bir düşman gibi telakki etme manasına gelir. Bu anlayış, aynı zamanda nihayetsiz lütuf ve ihsanlarını esirgemeyen Allah'ı, lütuf şöyle dursun, adaletle bile hükmetmeyen, gūnahtan arınmamış olan beşeri peygamberler seçip görevlendirmede bile hata eden konumuna getirir. Bunun yanında söz konusu görüşün sahibi, bu telakkisi sebebiyle afüvv, ğafur ve kerim diye bildiği Allah'ın kendisine düşman olmasını gerekli kılar. Allah'a karşı düşmanca tavır takınmış olur ve sonunda işlediği bu büyük günah sebebiyle, başkalarına nispet ettiği küfre ve ebedi azaba kendisi duçar olur.¹⁶¹ İmam Mâtürîdî'nin burada eleştirdiği fırkanın Hariciler olduğu net bir şekilde ortadadır.

10.Günaha Sevkedен Faktörler

İmam Mâtürîdî; kişiyi günah işlemeye sevk eden psikolojik faktörleri; aşağı arzuların baskısı, gaflet, şiddetli öfke, tarafgirlik, bunların yanında tövbe edip affa mazhar olma ümidi şeklinde sıralamaktadır. Ayrıca işlediği günahı meşru saymamak, emir ve yasak şeklindeki dini vecibeleri koyan zata karşı saygısızlık hissetmemek de vazgeçilmez bir şart konumundadır.¹⁶² Ona göre; imanın açık delili, insanın günah isledikten sonra sahip olduğu psikolojik haldir. Kur'an, sefere katılmayan üç kişinin hatalarını anladıkları zaman, içinde buldukları psikolojiyi, "yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmişti"¹⁶³ ifadesiyle aktarmaktadır.¹⁶⁴ İmam Mâtürîdî, pratikler alanında kötü davranışlar sergileyen veya ihmalleri bulunan mü'minin, bu halde iken bile sahip olduğu psikolojiyi tahlil ederken, şu tespitte bulunur: Günahkâr mü'min, bir taraftan realiteye uyum, diğer taraftan ise, "mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametli"¹⁶⁵ diye ifade edilen peygamberi ahlakın örneklerini verir. Ona göre, şirk koşmak hariç, büyük günah işleyen kişi, o haldeyken bile, psikolojik olarak makbul bir eylem (taat) içindedir. Zira o, azap korkusu, Allah'ın gazabını celbetme endişesi, rahmetini umma ve keremine güvenme hislerini taşır. Birer hayır niteliği arz eden bu duygular, bazı itici sebeplerle işlediği kötülöklere galip gelecek durumdadır. Bu noktada, cenabı hakkın günahkâr mü'mine lütfettiği bazı nimetleri hatırlamak gerekir. Allah öylesinin kalbine, Kendisinin ve Allah dostlarının sevgisini yerleştirmiş, onlara ait haklara saygı gösterme duygusunu vermiştir. Yüce yaratıcının bu değerli nimetlerini zayi etmesi düşünülemez. Aslında hangi dine mensup olursa olsun bütün insanlar, inançlarına ebediyen sadık kalma kararlılığını taşır ve kendilerini dinden uzaklaştıracak davranışlardan nefret eder. Onların inançlarını akli istidlal, mucizelerin etkisi veya taklit yoluyla benimsemiş olması, sonucu değiştirmez.¹⁶⁶

İmam Mâtürîdî'ye göre; Allah kullarına çok şefkatlidir. Allah'ın kullarına olan bu şefkati daha işin başında görülür. Çünkü O, kullarına iyi ile kötüyü ayırt etme kabiliyeti vermiştir. Buna rağmen günah işleyen kullarına hemen ceza vermemiş, bilakis tövbe ederek tekrar Allah'a dönmeleri için fırsat vermiştir. Onun bu merhameti her kulu kapsar. Allah kullarına karşı ceza konusunda da çok merhametlidir. Allah'ın bu merhameti, kulu bağışlaması ve yaptığı güzel işlerin karşılığını kula vermesi şeklinde tezahür eder. Allah'ın bu

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 525-526. Ayrıca İmam Mâtürîdî, hem *Kitâbü't-Tevhîd* hem de *Kitâbü't-Te'vilât*'ında "Zelle" kavramını doğrudan kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Akçay, Mustafa, "Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri", *SÜİFD*, S.24, 2011/2, XIII, 1-33.

¹⁶¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 526.

¹⁶² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 527.

¹⁶³ 9.Tevbe, 118.

¹⁶⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 582-584.

¹⁶⁵ 9.Tevbe, 128.

¹⁶⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 579, 582-584; Topaloğlu, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Kelami Görüşleri", 213.

merhameti sadece inanan kullarını kapsar, Allah düşmanlarına erişmez.¹⁶⁷ Yine ona göre; kasten bir mü'mini öldürenin cezası cehennemdir. Ancak Allah'ın mağfiretinin genişliğinden dolayı onu affetmesi mümkündür. Şayet katilin, günahına denk sevapları varsa, Allah lütfü keremi ile günahlarını sevaba çevirir, “*Ancak Allah, tövbe ve iman edip iyi davranışta bulunanların kötülüklerini iyiliklere çevirir*”¹⁶⁸ ayeti bunun delilidir.¹⁶⁹ Ona göre; Allah kuluna karşı o kadar merhamet sahibidir ki; şayet bir kimse, inkâr durumundayken ömrünün sonuna kadar her türlü büyük günahı işlese, sonra ömrünün sonuna geldiğinde iman etse, onun küfür halindeyken işlemiş olduğu bütün günahları bağışlanır ve geçmişinden sorumlu tutulmaz.¹⁷⁰ Hatta kâfir kimse iman etse, tuttuğu yolu bırakıp yaptıkları kötülüklerden dönse, bunları asla tekrar yapmayacağına azmederek işlediği günahlardan pişman olsa; Allah, geçmiş günahlarına sevap lütfeder.¹⁷¹ İmam Mâtürîdî, İslami değerlere samimiyetle inanan, fakat içten ve dıştan gelen etkiler sebebiyle davranışlarında küçük veya büyük hatalar işleyen insanları dindışı saymanın, ilahi rahmeti daraltmaktan başka, önemli sakıncalar da doğuracağına kanidir. Bu sakıncaların başında velayet-i imanın zail olması gelir. Zira kişi, İslam'ın temel ilkelerine inanmak suretiyle, Müslüman toplumu içinde doğumundan ölümüne kadar birçok hak ve saygınlığa sahip olur. Onun, işlediği hatalar sebebiyle dünyevi cezaya çarptırılması velayeti iman statüsünü değiştirmez. Özellikle harici anlayışa göre, davranışlarında dini açıdan hatalı olan kişinin toplum dışına itilmesi, İslam'ın büyük özen gösterdiği birlik beraberlik düzenini bozar, toplumu dışlayan ve dışlanan zümrelere ayırır, bunun elim sonucu ise herkesçe bilinen bir şeydir.¹⁷²

Sonuç

İslam dünyasında ilk tekfir hareketi Hariciler ile başlamıştır. Sıffin Savaş'ından sonra ortaya çıkan bu mezhep, başta Hz. Ali ve Muaviye olmak üzere, hakemler de dâhil bu savaşa katılan herkesi kâfir saymıştır. Daha sonra ameli imandan bir cüz olarak kabul eden Hariciler, İslam dünyasında anarşi ve terör tohumlarını atan ilk zümre olmuştur. Onlar iman vasfını amellere nispet etmekle, İslam dininin yozlaşma endişesinin önüne geçmiş, fakat imanın taşıdığı değer azametini ortadan kaldırmıştır. Mu'tezile ise, büyük günah konusunda Hariciler'den biraz daha yumuşak davranarak, büyük günah işleyenin imandan çıktığını fakat küfre düşmediğini ileri sürmüştür. Fakat buna rağmen İmam Mâtürîdî'nin eleştirilerinden kendisini kurtaramamıştır. Çünkü Mu'tezile, küfürle iman arasında bir mertebe daha icat etmiştir. Allah bütün insanları dünya ve ahiret hükümleri çerçevesinde mü'min ve kâfir olarak ikiye ayırmışken, Mu'tezile'nin bu ayırımı üçe çıkarması, Allah'ın belirlediği sınırlamanın ötesine geçmek demektir. Ayrıca Müslüman olduğu bilinen bir kimsenin tekfir edilmesi veya imandan çıktığının fakat kâfir olmadığına söylenmesi, fert açısından ağır sonuçlar doğurmasının yanında, toplum hayatında kapatılmayacak yaraların açılmasına, birlik ve bütünlüğün zedelenmesine ve parçalanmasına sebep olacağından, İmam Mâtürîdî, büyük günah işleyenin kâfir değil, günahkâr mü'min olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamberin tekfir konusundaki tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, tekfir konusunda son derece duyarlı ve temkinli davranmış, İslam toplumunun birlik ve bütünlüğünü korumaya yönelik bir din anlayışı sunmaya son derece özen göstermiştir. O büyük günah probleminde, hem Mürcie'nin hem de Ebu Hanife'nin yaklaşımını, naslar ve akli istidlallerle sistemli bir izaha kavuşturmuştur. Ona göre; kişi şirk dışında işlediği günah sebebiyle iman vasfını kaybetmez ve din dışına çıkmaz. Ancak hatalı fiili neticesinde günahkâr mü'min olmuştur. Öyleyse Haricilerin küçük/büyük günah sahibini tekfir etmeleri kökten yanlış olup nakli ve akli

¹⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 287.

¹⁶⁸ 25.Furkan, 70.

¹⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 421.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, V, 296.

¹⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 198.

¹⁷² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 536-537, 564-566; Topaloğlu, “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Kelami Görüşleri”, 214-215.

delillerden yoksundur. Zaten Hariciler ve Mu'tezile nasları doğru anlamamaktadır. Mu'tezile'nin büyük günah sahibini iki konum arasında bir yere atması da yanlıştır. Onların bu düşüncesi, tıpkı Haricilerin yaptığı gibi büyük günah sahibini sonuç itibarıyla tekfir etmek anlamına gelir. O büyük günah probleminde sadece Mu'tezile ve Haricileri değil, zaman zaman diğer fırkalarında eleştirmiştir. Bununla birlikte, günahlarımızın arka planında insan kaynaklı eksikliklerimiz vardır. Bu psikolojik faktörlerin başında nefsanî arzularımız, özellikle şehvet duygusu başı çekmektedir. Kişinin nefsanî baskılarının neticesinde kendi fiili olan bu hatası sebebiyle durumu Allah'a kalmıştır. Allah isterse o kimseyi cezalandırır, isterse de affeder. Ancak günahkâr mü'min cehennemde ebedi kalmayacaktır. Zaten Allah tövbeyle, şirk dâhil bütün günahları affeder. Ayrıca büyük günahlara terettüp eden cezanın miktarı beyan edilmemiştir. Ancak Allah, işlenen kötülükleri sadece misliyle cezalandırır. Şirkin ve inâdi direnişin cezai karşılığı, ebediyen cehennemde kalmaktır. Direniş göstermeyen ve kulluk konusunda Allah'a ortak koşmayan kimsenin günahı, şirk günahını işleyen kimsenin günahından daha aşağıda olacaktır. Bu da günahkâr mü'minin ebedi cehennemde kalmayacağına delilidir.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal, "Müksirûn", *DİA*, XXXI, 534.
- Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsned*, III, 25.
- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2008.
- Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yayınları, Ankara 2016.
- Akçay, Mustafa, "Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.24, 2011/2, XIII, 1-33.
- Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- İrfan, "Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41/132-661/750)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX, Ankara 1999.
- el-Bağdadî, Abdülkâhir (429/1037), *el-Fark Beyne'l-Firak*, "Mezhepler Arasındaki Farklar", çev. Fırlalı, Ethem Ruhi, Ankara 2005.
- Bebek, Adil, *Mâturîdî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Adil, "Kebîre", *DİA*, XXV, 163-164.
- Buhari (256/869), *Sahih*, "Rikak", 18.
- Çelebi, İlyas, "Menzile beyne'l-menzileteyn", *DİA*, XXIX, 162.
- Durmuş, İsmail, "Vâsıl b. Atâ", *DİA*, XLII, 539-541.
- Ebu Zehra, Muhammed (d.1898/ö.1974), *İslam'da Siyasi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi*, çev.Fırlalı, Ethem Ruhi & Eskicioğlu, Osman, İstanbul 1970.
- Muhammed, Ebu Hanife, çev. Keskiöglü, Osman, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- el-Eş'arî, Ebû'l-Hasen (324/935), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfü'l-Musallin*, çev. Dalkılıç, Mehmet & Aydın, Ömer, "İlk Dönem İslam Mezhepleri", Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008.
- Ethem Ruhi, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983.
- Ethem Ruhi, "Hâriciler", *DİA*, XVI, 169-175.
- Ethem Ruhi, "Cemel Vak'ası", *DİA*, VII, 320-321.

- Hizmetli, Sabri, “Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman’ın Öldürülmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII, Ankara 1985.
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV Yayınları, Ankara 2002.
- Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitâbiyât Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002.
- Sönmez, “Ebû Mansûr el-Mâturîdî’nin Mezhebî Arka Planı”, *İmam Mâturîdî ve Maturîdîlik*, haz. Sönmez Kutlu, Ankara, Otto Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2011.
- Sönmez, “Kerbela Vakasına Yaklaşmada Yöntem Sorunu”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, I, 427-450.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Topaloğlu, Bekir & Aruçi, Muhammed, TDV Yayınları, Ankara 1426/2005.
- Ebu Mansûr Muhammed, *Te’vîlât’ül-Kur’ân*, İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınları, I-XVII+Fihrist, 2005-2011 İstanbul.
- Minkârî, Nasır ibn Muzahim (212/827), *Vak’atü Sıffîn*, tah./şerh: Harun, Abdüsselam, Kahire 1382/1962.
- Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2016.
- Hasan, “Kerbelâ’yı Doğru Okumak”, *Akademik Orta Doğu*, II, S.1, ss.1-9, 2007.
- Öz, Mustafa, *İmam-ı A’zam’ın Beş Eseri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009.
- es-Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekir (580/1184), *el-Bidâyetü fi Usulî'd-din*, thk. Topaloğlu, Bekir, DİB Yayınları, 7.Baskı, Ankara 2000.
- Seyf b. Ömer, *el-Fitnetü ve Vak’atü'l-Cemel*, tas. Armuşî, Ahmed Ratib, Darun-Nefais, Beyrut 1986.
- eş-Şehristânî, Muhammed, (543/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Öz, Mustafa, edt. Dalkılıç, Mehmet, “Milel ve Nihal”, Litera Yayınları, İstanbul 2008.
- Topaloğlu, Bekir, “Ebû Mansûr el-Mâturîdî’nin Kelami Görüşleri”, *İmam Mâturîdî ve Maturîdîlik*, haz. Sönmez Kutlu, Ankara, Otto Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2011.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Bezm-i Elest”, *DİA*, V, 106-108.
- Yıldız, Harun, *Kendi Kaynakları Işığında Hâricîliğin Doğuşu ve Gelişimi*, Araştırma Yayınları, Ankara 2010.
- Yiğit, İsmail & Üzüm, İlyas, “Sıffin Savaşı”, *DİA*, XXXVII, 107-109.